

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING AS A MEAN OF FORMING OF ARTISTIC AND IMAGINATIVE COMPETENCE

УДК 378:37.011.3-051:74
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085.2019.12-2.16>

Сердюк Н.М.,

канд. пед. наук, викладач кафедри психології Одеського національного медичного університету

Фогель Т.М.,

канд. пед. наук, викладач кафедри теорії і методики декоративно-прикладного мистецтва та графіки ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

У статті розкрито сутність та структуру поняття «критичне мислення». Коротко подано історію вивчення цього феномена. Проаналізовано позицію різних авторів щодо критичного мислення як професійно-важливості якості майбутніх педагогів. Обґрунтовано значимість розвитку критичного мислення як для самого процесу освіти, так і для професійної діяльності майбутніх педагогів. Виявлено необхідність вироблення здатності до критичного мислення як засобу формування художньо-образної компетентності.

Ключові слова: критичне мислення, мислення, художньо-образна компетентність, фахова підготовка, педагог.

В статье раскрыта сущность и структура понятия «критическое мышление». Кратко изложена история изучения этого феномена. Проанализированы позиции разных авторов о критическом мышлении как профессионально-важном качестве будущих педагогов. Аргументирована значимость развития критического мышления как для самого процесса образования, так и для

профессиональной деятельности будущих педагогов. Выявлена необходимость формирования способности к критическому мышлению как способу формирования художественно-образной компетентности.

Ключевые слова: критическое мышление, мышление, художественно-образная компетентность, профессиональная подготовка, педагог.

The article reveals the essence and structure of the concept of "critical thinking". A history of the study of this phenomenon is presented briefly. The position of different authors concerning critical thinking as a professionally important quality of future educators is analyzed. The significance of the development of critical thinking both for the educational process itself and for the professional activity of future educators is substantiated. The necessity of forming the ability to critical thinking as a means of forming artistic and figurative competence is revealed.

Key words: critical thinking, thinking, artistic and figurative competence, professional training, an educator.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Соціально-економічний розвиток світу в цілому та українського суспільства зокрема зумовлює суттєву трансформацію вимог до особистісних та професійних якостей, до рівня знань, умінь майбутніх фахівців. Ця позиція знайшла своє відображення в Законі України «Про вищу освіту». Серед інших засад державної політики у сфері освіти принципами освітньої діяльності названо навчання впродовж життя та інтеграцію з ринком праці. У найближчій перспективі найбільш затребуваними будуть фахівці, які здатні навчатися впродовж життя, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі, які готові до вирішення складних завдань та які володіють креативністю, емоційним інтелектом, когнітивною гнучкістю та критичним мисленням.

У Законі України «Про освіту» вказано, що метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та до цивілізованої взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності [1]. Очевидно, що виховати майбутнього фахівця, який би відповідав указаним критеріям, можуть спеціалісти, які самі відповідають цим вимогам.

Ми погоджуємось із точкою зору С. Максименка, який наголошує, що успішний розвиток особистості у процесі навчання є можливим лише за умови істотного перегляду навчального змісту, до того ж не чергового його переструктурування, а перебудови цього змісту на принципово новому фундаменті [2, с. 39–42]. Складність полягає в тому, що більшість закладів вищої освіти використовують у роботі інформаційну модель навчання, яка передбачає такі етапи засвоєння теоретичних знань, як сприйняття інформації, переробка, демонстрація ступеня засвоєння певних теоретичних положень. Така модель не сприяє розвитку активної позиції майбутніх фахівців, формуючи мотивацію, націлену не на досягнення успіху, а на уникнення невдачі.

Е. Фромм зазначав, що від початкової до вищої школи ціль навчання полягає в тому, щоб нагромадити якнайбільше інформації. Студентам необхідно вивчити стільки всього, що в них навряд чи залишається час і сили думати [8, с. 253].

Отже, на наше переконання, для успішної реалізації вищезазначених завдань, формування у майбутніх педагогів критичного мислення є досить актуальним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «критичне мислення» почав з'являтися в академічних колах і літературі ще в середині двадцятого сторіччя. У 1941 році академік Е. Глейзер підкреслив, що критичне мислення – це пошук

доказів на підтримку або дискредитацію переконання чи аргументу [12].

У 1956 році група педагогів під керівництвом педагога-психолога Б. Блума працювала над розвитком системи мислення, яка б виходила за межі традиційного навчання в системі освіти, та розвитком мислення «вищого порядку» [12].

У 1962 році Р. Енніс запропонував дванадцять аспектів критичного мислення для дослідження викладання та оцінки здатності до критичного мислення [12].

У 1980 році щорічна конференція щодо питань критичного мислення, яка проходила в Каліфорнії, привернула до себе увагу науковців та освітян усіх рівнів освіти та з усіх частин світу.

Дослідженням феномена критичного мислення займалася велика кількість науковців різних галузей, указуючи на його різнобічність. Так, філософи розглядають критичне мислення як вміння логічно мислити та аргументувати, зокрема вчений О. Тягло назвав його «просунутою сучасною логікою». Теоретики літератури (Ч. Темпл) визначають критичне мислення як підхід, за яким тексти розкладаються на складники, а також розглядається, як вони досягають впливу на читачів [5, с. 19–26].

Л. Терлецька визначає критичне мислення з позиції психології та виокремлює такі його характеристики, як глибина (вміння бачити неясність там, де іншим усе здається цілком зрозумілим), послідовність (вміння дотримуватися логічних правил, не суперечити самим собі, обґрунтовувати висновки), самостійність (вміння ставити питання, знаходити нові підходи до їх з'ясування), гнучкість (вміння змінювати спосіб розв'язання проблеми, знаходити нові шляхи, бути вільним від шаблону), швидкість (вміння швидко впоратися з пізнавальними завданнями), стратегічність (послідовне висування гіпотез, визначення ознак під час вирішення завдань) [5, с. 268].

Зважаючи на позиції педагогічної теорії (Є. Полат), критичне мислення має такі ознаки: аналітичність (відбір, порівняння, зіставлення фактів та явищ), асоціативність (установлення асоціацій із раніше вивченими фактами, явищами), самостійність, логічність (вміння будувати логіку доказовості розв'язання проблеми, послідовність дій), системність (вміння розглядати об'єкт, проблему в цілісності зв'язків і характеристик) [3, с. 62–77].

Р. Джонсон визначає критичне мислення як «особливий вид розумової діяльності, що дозволяє людині винести раціональне судження щодо запропонованої їй точки зору або моделі поведінки» [13].

Мета статті. Реагуючи на вплив наукового та технологічного прогресу, ґрунтуючись на певних психологічних підходах, сучасні заклади вищої освіти фокусують свою увагу на необхідності

надання студентам якомога більшого обсягу інформації, приділяючи не зовсім достатню увагу вихованню здатності до критичного мислення. Зважаючи на те, що критичне мислення допомагає з пошуком правди серед хаосу подій та інформації, що оточує студентів кожен день, та сприяє найглибшому розумінню цієї правди, метою статті є розгляд критичного мислення як засобу формування художньо-образної компетентності, під якою ми розуміємо обізнаність у галузі мистецтва, прагнення реалізувати на практиці свій художньо-естетичний потенціал, уміння та навички художньо-образного сприймання, аналізу та інтерпретації творів мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Метою вищої освіти є здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань [1].

Професійна компетентність розглядається як сукупність знань і умінь, що визначають результативність праці, обсяг навичок, комбінацію особистісних якостей і властивостей, комплекс знань і професійно-значимих особистісних якостей; єдність теоретичної і практичної готовності до праці, здатність здійснювати складні види дій [7, с. 190–195].

Отже, професійна компетентність – це здатність людини вирішувати проблеми у своїй професійній сфері. Ураховуючи вищезазначене, однією з професійних компетентностей майбутніх фахівців декоративно-прикладного мистецтва є художньо-естетична, яка розглядається як набір художньо-естетичних та графічних знань, умінь, навичок, наявність просторової уяви й мислення. Набуття в процесі навчання художньо-естетичної компетентності сприяє генеруванню нових ідей, проектуванню і корегуванню своєю діяльністю, конкурентоздатності та мобільності на ринку праці [8, с. 190–195].

Одним із засобів формування художньо-естетичної компетентності є розвиток критичного мислення, що є однією з найважливіших навичок двадцять першого століття, покликаною підготувати молодь до мінливого та непередбачуваного світу, в якому ми живемо.

Є багато визначень критичного мислення. Р. Енніс перелічує чотирнадцять філософсько орієнтованих наукових визначень та три визначення словників. Він стверджує, що всі визначення є різними концепціями одного поняття [12].

Тара Де Лессе визначає критичне мислення як здатність приймати обґрунтовані судження, які є логічними і добре продуманими. Це «спосіб мислення, в процесі якого ви не просто погоджуєтесь з аргументами та висновками, які були вам запропоновані, а скоріше стосуєтесь цього, що ставить під сумнів такі аргументи та висновки. Це вимагає

бажання побачити те, які докази беруть участь у підтримці конкретного аргументу або висновку» [12].

Д. Майерс вважає, що критичним є мислення, яке не сприймає аргументи і висновки сліпо, а досліджує припущення, розпізнає приховані цінності, оцінює наявні дані та висновки [12].

Р. Джонсон визначає критичне мислення як «особливий вид розумової діяльності, що дозволяє людині винести раціональне судження щодо запропонованої їй точки зору або моделі поведінки» [12].

Отже, однією з головних рис критичного мислення є високий ступінь усвідомленості власних розумових дій та пильна увага до них. Усвідомлення, на думку Ф. Михайлова, є постійним рухом та пошуком нового, виходом за межі уявлень, що склалися, що допомагає сформулювати мету дій та по-новому побачити майбутнє [4].

Ш. Бейлін стверджує, що, якщо враховувати те, які види мислення педагога вважають критичними, а які – ні, то можемо зробити висновок, що критичним є те мислення, яке відповідає трьом критеріям, а саме: воно застосовується для того, щоб ухвалити рішення про те, в що вірити і що робити; особа, залучена у процес мислення, намагається відповідати стандартам адекватності та точності, що відповідають процесу мислення; мислення відповідає стандартам порогового значення. Підсумовуючи концепцію, яка вміщує всі три критерії, критичне мислення розглядається як ретельно цілеспрямоване мислення [11].

Важливою характеристикою критичного мислення є системне – здатність фахівця до ефективного аналізу великого обсягу інформації, до виявлення закономірностей у різних ситуаціях, до формування цілісної картини того, що відбувається, прогнозування та оцінювання ризиків і можливостей, пов'язаних із процесом ухвалення рішення.

Критичне мислення складається з двох аспектів, зокрема навичок критичного мислення та диспозиції до нього. У процесі критичного мислення приділяється велика увага когнітивним стратегіям та навичкам, тоді як диспозиція до критичного мислення базується на поведінковому компоненті та на безперервній внутрішній мотивації до вирішення проблем. Розглядаючи ідеального критичного мислителя, необхідно враховувати не тільки ці навички, але і його загальне ставлення до життя, фактів, питань та соціальних проблем.

Характеристиками критичного мислителя є:

1) спостережливість – одна з найперших (ранніх) навичок критичного мислення, які ми отримуємо ще в дитинстві. Це наша здатність сприймати та розуміти світ навколо нас;

2) цікавість – основна ознака багатьох успішних лідерів. Критичний мислитель є допитливим за

своєю природою, зацікавленим світом та людьми, що їх оточують;

3) об'єктивність. Критичний мислитель залишається настільки об'єктивним, наскільки це можливо, розглядаючи певну ситуацію чи інформацію;

4) інтроспекція – мистецтво залишатися свідомим у своєму мисленні;

5) аналітичне мислення. Найкращий аналітичний мислитель є також критичним мислителем. Здатність аналізувати інформацію є ключовою. Аналізувати інформацію – значить поділяти її на компоненти та оцінювати, як добре ці частини функціонують разом та окремо;

6) виявлення упереджень. Критичний мислитель кидає собі виклик ідентифікувати докази, які формують його переконання, та оцінює те, наскільки джерело інформації є достовірним;

7) визначення актуальності. Однією з найскладніших частин критичного мислення є ухвалення рішення щодо актуальності, змістовності та важливості інформації;

8) висновок. Критичному мислителю необхідно оцінювати інформацію та робити висновки на основі необроблених даних;

9) співчуття та емпатія, що можуть здатися негативними рисами для критичного мислителя, адже сентиментальність та емоційність можуть перекутити наше сприйняття дійсності, але без співчуття всі факти та інформація розглядаються з точки зору «сухих, бездушних» наукових фактів та даних;

10) скромність – готовність визнати чийсь недолік та бачити позитивне. Бути скромним – значить бачити свої недоліки та переваги, а це є важливим елементом критичного мислення;

11) відкритість. Критичний мислитель намагається не потрапляти у «шалені» суперечки та не ставати на чийсь бік. Він вислуховує всі перспективи та не поспішає з висновками. Критичний мислитель розглядає ситуацію чи питання з відкритим розумом та розглядає інші думки та погляди;

12) усвідомлення загальних помилок мислення. Критичний мислитель не дозволяє затьмарювати свою логіку та міркування ілюзією та неправильними уявленнями;

13) ефективний комунікатор. У багатьох випадках проблема з комунікацією базується на нездатності критично оцінювати ситуацію або розглядати її з різних точок зору. Критичне мислення – це інструмент, який ми використовуємо, щоб логічно будувати наші думки та висловлювати їх;

14) активний слухач. Критичний мислитель не тільки зацікавлений у поширенні своїх думок, він прагне бути залученим в активне слухання та дійсно чує точки зору інших. Замість того, щоб пасивно слухати під час розмови чи дискусії, він намагається брати активну участь [10].

Зважаючи на вищезазначене, можемо зробити висновок, що критичне мислення – це глибокий,

всеосяжний та самовиправлювальний людський феномен. Ідеальний критичний мислитель за своєю природою допитливий, добре інформований, відкритий, гнучкий, справедливий у своїх оцінках, чесний в особистих упередженнях, розсудливий в ухваленні рішень, готовий до переосмислення, впевнений у результаті, послідовний у складних питаннях, старанний у пошуках відповідної інформації, обґрунтований у виборі критеріїв, наполегливий у пошуку результатів, які є настільки точними, наскільки дозволяють обставини та предмет дослідження. Таким чином, виховувати гарного критичного мислителя – значить працювати над досягненням цього ідеалу. Це поєднує в собі розвиток навичок критичного мислення та виховання тих диспозицій, які послідовно дають корисні знання та є основою раціонального та демократичного суспільства [9, с. 61–84].

Отже, без позитивного ставлення до критичного мислення (емоційний аспект) він би не зустрічався взагалі або б існував на дуже низькому рівні.

Таким чином, диспозиція до критичного мислення є критичною частиною критичного мислення.

Висновки. Розвиток критичного мислення допомагає педагогам виховати інформованих громадян, які будуть здатні до ухвалення рішень у майбутньому, забезпечить вступ студентів на ринок праці з необхідними навичками, дозволить бути цінними членами ринку праці та суспільства в цілому.

Коли студенти отримують основні ідеї щодо того, як розрізнити нісенітницю та як це стосується реального світу, ми можемо бути впевненими в тому, що вони краще зможуть орієнтуватися в океані доступної інформації та обирати правильний шлях, ухвалюючи рішення щодо цінності останньої.

Сучасна система вищої освіти покликана створювати відповідні умови для підготовки педагога, орієнтованого на постійний професійний розвиток, самовдосконалення, що забезпечить у подальшому високий рівень професійної мобільності, продуктивної діяльності і, як наслідок, самореалізацію. Крім успішного оволодіння, необхідною базою знань, умінь та навичок, відповідно до специфіки обраної спеціальності, важливою є здатність до критичного мислення, що є передумовою ефективного здійснення професійних функцій на будь-якому етапі професійного становлення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- 1 Закон України Про вищу освіту (*Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 37-38, ст. 2004). (Зі змінами, внесеними згідно із Законами №76-VIII від 28.12.2014 р., ВВР, 2015 р., № 6, ст. 40, № 222-VIII від 02.03.2015 р., ВВР, 2015 р., № 23, ст. 158 № 3-VIII від 09.04.2015 р., ВВР, 2015 р., № 25, ст. 192 №367-VIII від 23.04.2015 р.).
2. Максименко С.Д. Психологічні проблеми особистісно орієнтованого навчання. *Психолого-педагогічні проблеми гуманізації шкільної освіти*: зб. матеріалів міжрегіонального науково-практичного семінару. Київ, 1997. С. 39–42
3. Петунин О.В. Проблема познавательной самостоятельности школьников в отечественной педагогике. *Инновации в образовании*. 2004. № 6. С. 62–77.
4. Сердюк Н.М. Педагогічні умови формування конкурентоздатності майбутніх психологів у процесі фахової підготовки: дис. ... кан. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль. 2018. 295 с.
5. Терно С.О. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти. Запоріжжя: Просвіта, 2009. 268 с.
6. Тягло А.В. Критическое мышление: проблема мирового образования XXI века / ред. Тягло А.В., Воропай Т.С. *Постметодика*. 2001. № 3 (35). С. 19–26.
7. Фогель Т.М. Професійно-педагогічна структура особистості майбутнього викладача технологічної і професійної освіти. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Херсон, 2017. С. 190–195.
8. Фромм Э. Человек для себя: Исследование психологических проблем этики. Минск, 1992. 253 с.
9. Facione P.A., Facione N.C. and Giancarlo C. : The Disposition Toward Critical Thinking: Its Character, Measurement, and Relationship to Critical Thinking Skills, *Journal of Informal Logic*, Vol. 20 No. 1 (2000). P. 61–84.
10. Facione PA, "Critical Thinking: What It is and Why it Counts" *Insight Assessment*. 2013.
11. Schmaltz Rodney M., Jansen Erik and Wenckowski Nicole, Redefining Critical Thinking: Teaching Students to Think like Scientists. *Frontiers in Psychology*. URL: www.frontiersin.org 1 March 2017, Volume 8, Article 459.
12. The Stanford Encyclopedia of Philosophy is copyright © 2016 by The Metaphysics Research Lab, Center for the Study of Language and Information (CSLI), Stanford University Library of Congress Catalog Data: ISSN 1095-5054
13. The World Competitiveness Yearbook 2004 [Online] / Lausanne: IMD, 2004. URL: <http://www.0.imd/ch/pressereleases/>.